

Samen reflecteren op het doen van participatief actieonderzoek *Lessen uit leergang voor en door GUTs-onderzoekers*

Bij Centre of Expertise Governance of Urban Transitions (GUTs) doen steeds meer onderzoekers participatief actieonderzoek. Daarom is het belangrijk dat we onze kennis en ervaring delen. En met elkaar te bespreken welke dilemma's we in ons actieonderzoek vaak tegenkomen.

In participatief actieonderzoek is er geen klassiek onderscheid tussen onderzoeker en participant. Dat maakt het onderzoek interessant en maatschappelijk relevant. Maar het is ook een zoektocht. Wie doet wat? Beslis je over alles samen? Welke actie en welke producten levert het onderzoek op en voor wie zijn die relevant? Er zijn geen pasklare antwoorden – actieonderzoek kun je op verschillende manieren doen. Belangrijk is om te reflecteren op de keuzes die je maakt en de situaties waar je mee te maken krijgt.

Daarom hebben we als GUTs-onderzoekers het initiatief genomen om een leergang van drie bijeenkomsten over participatief actieonderzoek (PAO) te organiseren. Om elkaar en elkaars onderzoek beter te leren kennen, inspiratie op te doen en met elkaar mee te denken. Zo dragen we gezamenlijk bij aan de kwaliteit en verdere professionalisering van het onderzoek binnen GUTs.

Hieronder delen we de belangrijkste lessen uit de leergang. Lessen over het doen van participatief actieonderzoek én lessen over het belang van samen leren en reflecteren.

Gesprek met lector Inclusive Education Naomi van Stapele over Community-Led Research and Action

Lessen over het doen van participatief actieonderzoek

1. Maak het volwaardig in alle fasen van het onderzoek

In PAO streef je ernaar dat participanten een volwaardige rol vervullen in alle fasen van het onderzoek en gelijkwaardig behandeld worden. Dat betekent dat participanten volledige inspraak hebben tijdens beslismomenten, maar dat zij er ook voor kunnen en mogen kiezen om geen rol te vervullen in een onderzoeksfase. In de praktijk zien we dat participanten in sommige fasen van het actieonderzoek vaak geen rol vervullen. Dit is vooral zo aan het begin (bij de onderzoeksaanvraag) en aan het eind (bij de rapportage). Dat kan een bewuste keuze zijn van de betrokkenen, maar vaak is het nog iets dat we 'gewoon' zo doen.

Het is belangrijk om als onderzoeker vooraf samen met de participanten goed na te denken over hoe de betrokkenheid, gelijkwaardigheid en inspraak van participanten kan worden ingevuld. In het gesprek daarover is het belangrijk om aan participanten te vragen wat participeren in het onderzoek voor hen aantrekkelijk maakt. Juist die vraag *'what's in it for us?'* moet voorkomen dat participatie *'tokenistic'* wordt (dat wil zeggen: dat je participanten een rol geeft omdat dat nu eenmaal zo hoort bij participatief onderzoek, zonder dat het echt toegevoegde waarde heeft).

Tegelijkertijd betekent gelijkwaardig meedoen van participanten niet dat alles gaat zoals zij dat willen. Soms moet de onderzoeker de regie pakken, en bijvoorbeeld het gesprek openen over ethische dilemma's. → *Zie het kader over het filmproject Ouder worden... en dan?*

Samen aan een eindproduct werken: lessen uit filmproject over betekenisvol ouder worden

Dat het eindproduct een film zou worden over betekenisvol ouder worden in wooncomplexen, lag van tevoren vast. Verder was de invulling en vormgeving van de film aan ouderen zelf. Onderzoekers Zsuzu Tavy en Anita Ham waren vanuit het lectoraat Urban Ageing betrokken bij het project, dat onderdeel was van de Werkplaats Sociaal Domein Den Haag & Leiden. Ouderen konden zich aanmelden om mee te doen. De geïnteresseerden interviewden elkaar en andere bewoners van verschillende wooncomplexen voor senioren over zelf gekozen thema's, zoals ouder worden, meedoen, op jezelf zijn en dingen samen doen. De ouderen filmde met tablets en monteerden ook zelf. De première trok veel belangstellenden, zowel ouderen als mensen uit de beleidswereld. Het project levert waardevolle lessen op:

- Vaak vinden we het lastig om participanten te betrekken in de analyse van interviews of observaties of het schrijven van een eindrapport. Maar als je een ander eindproduct kiest, zoals een film, dan wordt die fase niet droog of taai, maar juist interessant voor participanten.
- Veel keuzes werden door de ouderen zelf gemaakt. Maar er waren ook momenten dat de onderzoekers ingrepen. Zoals toen een gefilmde oudere toch liever niet zo lang in beeld wilde. *'Ze had toch vooraf toestemming gegeven?'*, vonden de anderen. De onderzoekers hebben met de oudere naar een oplossing gezocht waar iedereen zich in kon vinden: haar verhaal bleef erin, maar met beelden van de woning eronder gemonteerd.
- Het samen iets maken is misschien wel belangrijker dan het eindproduct, zo vonden verschillende ouderen na afloop. Ja, natuurlijk zijn ze trots op de film. Maar het samenwerken, ervaringen van anderen horen, het ook zelf tot nieuwe inzichten komen en het samen leren van nieuwe vaardigheden, dat was voor hen het waardevolst.

Bekijk de film hier: [Ouder worden... en dan? – De Beeldschermers](#)

2. Vind je weg in het systeem – want dat is niet ingericht op participatief onderzoek

De praktijk laat zien dat bestaande structuren en systemen van kennisinstellingen niet zijn ingericht op PAO. Illustratief hiervoor is dat onderzoeksvoorstellen voor subsidieverstrekkers vaak in detail moeten worden geschreven, zodat duidelijk is waar het onderzoek over gaat, wat de aanpak is en wat het zal opleveren. Bij PAO staat dat van tevoren vaak niet vast. Daarnaast is het vanuit de administratie van hogescholen niet altijd mogelijk om participanten financieel te belonen, wat vanuit het streven naar gelijkwaardigheid wel belangrijk is. → *Zie het kader over het onderzoek naar voorlichting over MDMA-therapie*

We leerden dat het balanceren is om aan de ene kant mee te bewegen met bestaande systemen (*'feed the beast of bureaucracy'*, zoals gastspreker Naomi van Stapele het noemde), en tegelijkertijd op zoek te gaan naar oplossingen die passen bij PAO.

Samen optrekken vanaf het begin: lessen uit onderzoek naar voorlichting over MDMA-therapie

Het project *Zeg je JA tegen MDMA?!* begon met een vraag van een ervaringsdeskundige jongere: hoe kunnen jongeren met PTSS en hun ouders worden voorgelicht over MDMA-therapie? Via ZonMw werd zij gekoppeld aan Anne Steenbakkers, onderzoeker bij het lectoraat Jeugdhulp in Transformatie. Samen vormden zij een onderzoeksteam. Ze bepaalden hoe het onderzoek eruit zag, verzamelden en analyseerden data gezamenlijk. Ook betrokken ze andere jongeren, ouders en therapeuten. Op basis van de uitkomsten maakten ze een informatiewebsite en animatiefilm. In het vervolg adviseren ze een jeugdhulpinstelling die onderzoek gaat doen naar deze therapie over hoe ze jongeren en ouders het best kunnen informeren. Annes ervaringen bieden interessante lessen:

- Door het onderzoek in een klein team met een jongere en een onderzoeker te doen, blijft de vraag van de jongere leidend. Maar in extern gefinancierd onderzoek is het niet altijd goed mogelijk om jongeren vanaf het begin te betrekken.
- Het betalen van een jongere met een uitkering voor haar inspanningen is binnen de regels van De Haagse Hogeschool niet gemakkelijk.
- Het was een legitiem vraagstuk vanuit jongeren, maar het betrof ook een omstreden onderwerp. Hierdoor was het een uitdaging om ouders, therapeuten en jeugdhulporganisaties te betrekken.

Meer informatie: [Zeg je JA tegen MDMA?! Voorlichting over MDMA therapie aan jongeren met PTSS en hun ouders](#)

3. Maak jezelf misbaar

Binnen PAO wil je als onderzoeker bijdragen aan het tot stand brengen of verdiepen van verbindingen tussen mensen. Bijvoorbeeld mensen die zich met hetzelfde onderwerp bezighouden, als burger of als professional.

Eigenlijk wil je niet dat die verbindingen steeds via jou verlopen, want veel

onderzoeksprojecten stoppen na één of een aantal jaar weer en dan wil je graag dat mensen zelf goed verder kunnen. → *Zie het artikel over 'de brug bouwen, niet de brug zijn' van Fenna van Marle en het kader over verbinding onderzoek-onderwijs*

Tegelijkertijd merk je dat je als onderzoeker kennis, vaardigheden en privileges hebt die sommige participanten niet hebben, vooral als het gaat om gemarginaliseerde groepen. Je kunt je rol als 'onafhankelijke partij' naar de buitenwereld goed benutten om het verhaal van participanten kracht bij te zetten. Het samen leren en ontwikkelen kost tijd en het is daarom een goede ontwikkeling dat we in het onderzoek binnen GUTs steeds vaker langdurige samenwerkingen aangaan (bijvoorbeeld op een bepaald thema of in een specifieke wijk). Dan nog is het belangrijk om als onderzoeker te stimuleren dat participanten voldoende bagage en contacten hebben om na het onderzoek verder te kunnen.

Verbinding onderzoek-onderwijs

Tijdens de leergang besprak docent-onderzoeker Marion van de Sande het artikel 'Voorbij de paradox van actieonderzoek: de brug bouwen, niet de brug zijn' (Van Marle, 2024). Omdat dit een boeiende discussie opleverde en het iedereen aan het denken zette, heeft Marion dit thema daarna ook met studenten Social Work besproken. De studenten doen als onderdeel van de afstudeermodule zelfstandig onderzoek. Docent-onderzoekers spelen een belangrijke rol als bruggenbouwer tussen onderzoek en onderwijs.

4. Kies een eindproduct omdat het past, niet alleen omdat je het kent

PAO levert eindproducten op die begrijpelijk, toegankelijk en vindbaar zijn voor de doelgroep. Tijdens het project is het belangrijk om je af te vragen wie je doelgroep of publiek precies is. Soms kan het zijn dat je te maken hebt met verschillende doelgroepen en publieken. Dan kan het goed zijn dat je niet één, maar verschillende eindproducten maakt. Daarom is het raadzaam om participanten ook te betrekken bij de totstandkoming van het eindproduct. Dit hoeft niet altijd een rapport te zijn, maar kan ook in creatieve vorm zoals een infographic of een film. Diverse onderzoekers binnen GUTs hebben hier goede ervaringen mee en willen hun voorbeelden graag delen. → *Zie het kader over het filmproject Ouder worden... en dan?*

Beelden en woorden waar deelnemers aan denken bij participatief actieonderzoek

Lessen over samen leren en reflecteren

Tijdens onze bijeenkomsten hebben we niet alleen veel geleerd over participatief actieonderzoek, maar ook over het belang van het delen van ervaringen, ideeën en reflecties. Dit leverde waardevolle inzichten op. We verwoorden deze in zes lessen. De eerste drie gaan over het belang van reflecteren en de laatste drie over hoe je die reflectie mogelijk maakt.

1. Inspireer elkaar met innovatieve methoden

We denken vaak als eerste aan onderzoeksmethoden die we al kennen. Het uitwisselen van ideeën met collega's helpt je om verder te kijken dan de onderzoeksmethoden die je al kent. Je reflecteert op je eigen keuzes en verbreedt je repertoire aan mogelijke onderzoeksmethoden.

'Ik had zelf nooit aan de optie gedacht om een film te maken met participanten.'

Deelnemer leergang PAO

2. Stel reflectieve vragen

Het bespreken van je werk met mensen buiten je project levert verrassende inzichten op. Zij stellen vaak simpele, maar belangrijke vragen over keuzes die voor jou vanzelfsprekend lijken. Zulke vragen helpen je om kritisch na te denken over je aanpak en om deze te verbeteren.

'Je moet je bewust zijn van je rol als onderzoeker en de machtspositie die je soms onbewust hebt. Daar moet je zorgvuldig mee omgaan en op reflecteren. Dilemma's bespreken helpt daarbij.'

Deelnemer leergang PAO

3. Durf je dilemma's te delen

Het bespreken van dilemma's rond PAO blijkt zinvol. Veel onderzoekers ervaren dezelfde uitdagingen, zoals hoe je de stem van de doelgroep goed laat horen, hoe je balanceert tussen volgen en sturen, of hoe je omgaat met groepsdynamiek. Het delen van deze dilemma's biedt herkenning en oplossingen.

4. Maak de bijeenkomsten participatief

Het werkt goed om de bijeenkomsten zelf ook participatief te maken. Laat deelnemers meedenken over de agenda, maar zorg ook dat er een paar mensen zijn die de voortgang bewaken en de bijeenkomsten organiseren.

5. Kom regelmatig bij elkaar

Door regelmatig bijeen te komen, leer je elkaar beter kennen en ontstaan er gezamenlijke vragen en ideeën. Dit verdiept het gesprek en leidt tot nieuwe inzichten die je verder helpen in je onderzoek.

'Het was waardevol om te merken hoe gedreven collega's zijn om goed actieonderzoek te doen en wat een leuke projecten we vanuit GUTs allemaal uitvoeren.'

Deelnemer leergang PAO

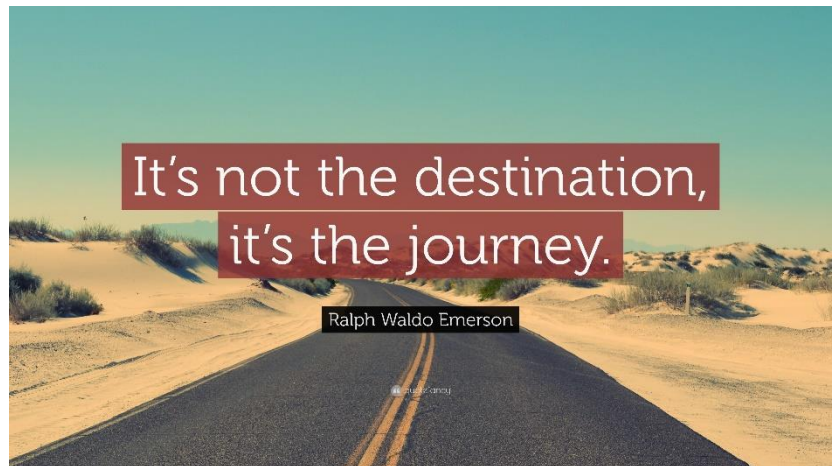
6. Maak nieuwe verbindingen, ook met je collega's

De bijeenkomsten waren niet alleen relevant voor individuele actieonderzoekers en hun projecten, maar ook voor het versterken van onderlinge samenwerking. Door uit te wisselen ontdekten we bijvoorbeeld dat sommige onderzoekers met dezelfde wijk of doelgroep werken. Dat biedt kansen om samen te werken, ervaringen te delen en elkaars netwerk en expertise in de toekomst beter te benutten.

Overkoepelende les: bij participatief actieonderzoek is de reis belangrijker dan de bestemming

Een tegeltjeswijsheid, maar wel een belangrijke les voor onderzoekers. Vaak zien we onderzoek als een stappenplan, waarbij we vooral toewerken naar het einddoel. Dat einddoel omschrijven we dan in eerste instantie in termen van *output*: of het nu een onderzoeksrapport, een film of een toolkit is. De waarde van het onderzoek beoordelen we ook vaak op basis van het eindproduct. Hebben veel mensen het gelezen, bekeken of gebruikt?

Maar met ons participatief actieonderzoek willen we vooral *impact* hebben. Als je met participanten van PAO terugblijkt, merk je vaak dat die impact al gedurende het onderzoek plaatsvindt. Wat participanten blijft zijn vaak heel andere dingen dan het onderzoeksrapport. Dat ene gesprek in het leernetwerk, die ontmoeting in de wijk, de ervaring dat er wél naar je geluisterd wordt, het samen nieuwe vaardigheden ontwikkelen. Dus veel meer het proces dan het eindproduct.

Quotefancy 2025

Ook na de leergang van drie bijeenkomsten met GUTs-onderzoekers, toen we het met elkaar hadden over hoe we de inzichten zouden kunnen bundelen, bleek het belang van de gezamenlijke reis. Want hoewel een document als dit, met geleerde lessen, het goede gesprek op gang kan helpen, moet het geen doel op zich zijn. De behoefte van de onderzoekers is veel meer: elkaar ontmoeten, kennis en ervaring uitwisselen, elkaar verder helpen. We blijven daarom bij elkaar komen en geven de leergang een vervolg.

'Wat me blijft zijn de inspirerende voorbeelden van onderzoeksmethoden. En de lessons learned uit andere onderzoeken. Voor een vervolg zou ik graag nog gerichte hulpvragen bespreken.'
Deelnemer leergang PAO

Feestelijke afsluiting met uitreiking certificaten

Over de leergang

De leergang bestond uit drie bijeenkomsten in juni, september en november 2024.

Aan de leergang participatief actieonderzoek voor en door GUTs-onderzoekers namen de volgende onderzoekers deel: Ibtissam Abaaziz, Marianne van Bochove, Anita Ham, Marije van der Hulst, Erica Joosse, Suzanne Rutz, Kees Sommer, Anne Steenbakkers, Zsuzsu Tavy, Juliet van Viersen, Hasse van der Veen, Barbera Voskuil.

Initiatiefnemers en contactpersonen leergang: Ibtissam Abaaziz, Marianne van Bochove, Suzanne Rutz.

De leergang werd ondersteund door het management team van GUTs, vanuit de portefeuille Professionalisering.

Ideeën ophalen voor de invulling van de bijeenkomsten

'Schuivenoefening' over de rol van participanten in verschillende fasen van ons onderzoek